

Arkegårde

– biodiversitetsgårde med in situ-bevaringsopgaver

Rapporten er skrevet af Mette Meldgaard
Billeder: Stig Benzon og Nils Mogensen Svalebøg

Indhold

Indledning	3
Sammendrag og anbefalinger	4
Hvad indeholder arkegårdskonceptet?	6
Hvordan skal arkegårdene se ud?	13
Hvordan kommer man i gang?	17
Kilder	19

Planlægnings- og opsamlingsgruppe bag seminar og rapport:

Bjarne Hansen, Økologisk Landsforening, projektleder bh@okologi.dk

Stig Benzon, foreningen Gamle Danske Husdyrracer, stigbenzon@oregaardfyn.dk

Mette Meldgaard, projektkonsulent, msmeldgaard@gmail.com

Hans Nebel, Bevaringsforeningen for gl. Dansk RDM, hansnebel@privat.dk

Holger Jessen, medlem af Det rådgivende Bevaringsudvalg for Danske Husdyrgenetiske

Ressourcer hos oprindelige danske husdyrracer, h_jessen@mail.dk

Kontakt: arkegaarde@gmail.com

Ministeriet for Fødevarer,
Landbrug og Fiskeri

Denne rapport er lavet med tilskud fra
Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri.

Layout: ph7 kommunikation, www.ph7.dk. Denne tryksag er svanemærket.

Indledning

Tanken om arkegårde er opstået ud fra ønsket om, at tage et nødvendigt skridt, for at sikre og øge populationen af de udryddelsestruede autentiske oprindelige gamle danske husdyrracer, baseret på in situ-tankegangen.

Når man arbejder seriøst med in situ-tankegangen, kommer det som en helt naturlig følge, at husdyrene bevares i sammenhæng med de gamle danske kulturplanter, som racerne har været udviklet sammen med. På den måde bliver arkegårdene en helhed af husdyr, landbrugs- og nytteplanter og vild natur og dermed en del af det kulturlandskab, de havde deres oprindelse i. Derfor bliver arkegårde også biodiversitetsgårde, der enkeltvis og samlet kan få stor betydning for bevaringen af biodiversitet i Danmark.

Denne rapport er skrevet på baggrund af et længere forløb, hvor ideen om arkegårde er opstået i Foreningen Gamle Danske Husdyrracer og siden beskrevet i en artikel i Grøn Hverdag, marts 2014, hvor Stig Benzøn fra Bevaringscentret Oregård skitserer indhold og muligheder i arkegårdskonceptet.

Herefter mødtes en række oplægsholdere med Fødevareministeren på Naturfredningsforeningens gods Skovsgård, for at fremlægge deres tanker. Efter mødet udtalte Dan Jørgensen:

“ – Det er en fantastisk ide med Arkegårde, siger fødevareminister Dan Jørgensen, da han har hørt de forskellige oplæg og visioner. For miljøet er det noget af det allermest bæredygtige, at dyrke jorden og planterne, ligesom man gjorde før i Danmark. Vi tænker naturen, miljøet og dyrenes naturlige adfærdsbehov ind. Produkterne bliver sundere og kommer til at smage bedre. Derfor vil jeg gerne gøre alt, hvad jeg kan for at støtte projektet politisk.”
jf. citat fra Fyens Stiftstidende af d. 2. 9 2014.

Siden har bevaringsudvalget¹ indstillet projektet til støtte fra Fødevareministeriets ”projekttilskud vedrørende gamle danske husdyrarter- og racer”. Det har gjort det muligt for en mindre gruppe, at besøge en række udvalgte tyske arkegårde, som inspiration til et bredere seminar. Dette havde bred deltagelse fra landmænd, institutioner og foreninger med interesse for området. Det er dette arbejde, der har dannet baggrund for denne rapport, hvis mål det er, at konkretisere arkegårdsideen.

1) Det rådgivende Bevaringsudvalg for Danske Husdyr Genetiske Ressourcer hos oprindelige danske husdyrracer

Sammendrag og anbefalinger

Arkegårde er levende biodiversitetsgårde, som vil kunne spille en væsentlig rolle i det danske arbejde med bevaring af vores husdyr- og plantegenetiske ressourcer. Arkegårdene vil endvidere spille en rolle i forhold til natur, læring og som en vidensbase for, hvordan arbejde med et tæt samspil mellem dyr, planter og natur i en selv bærende enhed kan finde sin balance.

Arkegårdene vil:

- Bevare de autentiske oprindelige gamle danske husdyrracer i en naturlig sammenhæng med de gamle danske kulturplanter og i det kulturlandskab, som de har oprindelse i (in situ-avl).
- Tage udgangspunkt i den økologiske produktionsmetode, som baggrund for "in situ-bevaring" og afsætning af arkegårdsprodukter.
- Skabe en stabil base for en større population af avlsdyr (mål 1000 dyr fra hver race, jf. FAO's normer) i mindre flokke på forskellige lokaliteter.
- Gøre en ekstra indsats for at opretholde vore gamle danske malke racer som aktive malkedyr, så disse bevarer deres egenskaber som malke racer.
- Være avlsmæssigt bæredygtige enheder gennem stedbetonet linjeavl med hovedsagelig gårdens egne tyre- og kolinjer, samt gennem avl efter vitalitet og lang livsydelse. Endvidere ved at sikre lokale backup sædlagre på Arkegårdene gennem kontinuerlig tapning af et udvalg af tyre i besætningerne.
- Koble dyr, planter og kulturlandskaber i selv bærende enheder.
- Fremme agrobiodiversitet via arbejdet med domesticerede dyr, kulturplanter samt vild flora og fauna og småbiotoper på arkegårdene, Jf. FN's nyeste deklARATION for Agro-biodiversitet.
- Være økonomisk selv bærende enheder, hvad enten arkegården bygger på selveje eller andre ejerformer.
- Udvikle fagligt dygtige driftsledere avlsmæssigt og landbrugsmæssigt ud fra arkegårdens præmisser om at arbejde med gård og dyr som en helhed med rod i vores landbokultur.
- Sikre overførsel af viden fra ældre praktikere, der har arbejdet med de oprindelige husdyrracer og planter i praksis til en ny generation.
- Opbygge en forskningsmæssig vidensbase tæt knyttet til den konkrete landbrugsmæssige faglighed, som kan inspirere bredt i forhold til nutidens og fremtidens landbrug.

Arkegårdsforeningen

Som base for arbejdet med arkegårdene dannes en forening med to afgørende opgaver. Den skal danne basis for og koordinere den faglige udveksling mellem arkegårdene, der ses som et afgørende fundament i arkegårdens virke. Foreningen skal ligeledes, sikre en økonomisk base og de rigtige rammebetingelser for arkegårdene og deres virke. Endeligt skal foreningen være i dialog med samfundet og andre aktører omkring genressourcebevaring.

Foreningen skal:

- Arbejde kontinuerligt på at skabe ordentlige rammebetingelser for arkegårdenes virke i og for samfundet.
- Arbejde for at skabe finansiering til oprettelse af nye arkegårde, drevet af yngre landbrugsuddannede mennesker.
- Arbejde for at der oprettes en fond, som kan sikre opkøb af bevaringsværdige dyr, der er truede, og stille bevaringsværdige dyr til rådighed for arkegårdene på rimelige økonomiske vilkår.
- Danne basis for faglig sparring og erfaringsudveksling gårdene imellem.
- Danne basis for fastlæggelse af avls- og bevaringsarbejdet.
- Fastlægge og revidere de krav, der stilles til arkegårdene.
- Understøtte arbejdet med afsætning og markedsføring af arkegårdenes produkter.
- Samarbejde med andre foreninger og forskningsinstitutioner i Danmark og udlandet, som arbejder med vores husdyrgenetiske og plantegenetiske arv.
- Arbejde med fælles formidling til offentligheden om bevaring af agrobiodiversiteten.

Arkegårdsbonden

- Indgår gennem organisationen i fagligt forpligtigende samarbejde omkring avl, landbrug, landskabs- og naturpleje samt formidling.
- Deltager aktivt i erfaringsudveksling.
- Forpligtiger sig juridisk til at efterleve de af foreningen opstillede krav.

Kernemedlemmerne i arkegårdsforeningen er arkegårdsbønderne. Dertil knyttes endvidere foreninger, som har en interesse i gårdenes virke, interesserede enkeltpersoner og kommende arkebønder.

Sekretariatet

Foreningen driver et sekretariat, som koordinerer det faglige arbejde, og er i dialog med eksterne parter om foreningens interesseområder. Ligesom man arbejder for at skaffe fondsmidler til udviklingen af arkegårde og bevaring af arkegårdsdyr.

Hvad indeholder arkegårdskonceptet?

In situ-bevaring

Hver art og race kan noget helt særligt og passer ind i et system, bestående af dyr, planter og mennesker (kultur). Gamle racer kan noget helt særligt – fordi de kan noget forskelligt, som er tæt knyttet sammen med den niche, de er udviklet i. Racen kan noget, der er nyttigt i sine omgivelser. Når omgivelserne ændrer sig, så tilpasser racen sig også, i et komplekst samspil mellem dyr, planter og mennesker. Det betyder, at den samlede genetiske diversitet for de gamle racer bliver meget stor i forhold til de moderne racer, fordi de i langt højere grad er tilpasset lokale forhold.

De moderne racer er udviklet i en meget ensartet sammenhæng, baseret på stort input af ressourcer i systemet (f.eks. fodring med soya) og med brug af sæd fra de samme tyre både i hele Danmark og spredt i hele verdenen. Det har betydet meget stor vækst i ydelserne, men har også givet en sårbarhed både hos dyrene selv og i forhold til det genetiske materiale, der er blevet meget ensartet. Ensretningen fører til global genetisk forarmelse.

Derfor er der generelt enighed om, at bevaring af biodiversitet er afgørende for fremtiden. Ikke kun i den vilde natur, også agrobiodiversiteten knyttet til fødevarereproduktionen, er af stor betydning.

In situ bevaring defineres i Biodiversitetskonventionens artikel 2 som bevaring af økosystemer og naturlige levesteder og, for så vidt angår opdrættede eller dyrkede arter, i de omgivelser, hvor de har udviklet deres særlige egenskaber.

I Danmark er landbrugsudviklingen gået så hurtigt, at der næppe længere findes igangværende traditionelle husdyrproduktioner, der kan videreføres. Til gengæld har private gjort et stort arbejde for at redde de sidste eksemplarer af de autentiske gamle danske husdyrracer, et arbejde der officielt støttes gennem Bevaringsudvalget².

Bevaringsudvalget siger om in situ-bevaring at:

”Dyrene (som hovedregel) bør holdes med en eller anden form for produktion for øje, og det bør fortsat være det vigtigste redskab i bevaringsarbejdet.” (fra bevaringsudvalgets definition af in situ)

Derudover siger man, at in situ-begrebet i en nutidig dansk sammenhæng generelt bedst forstås, som vilkårene for økologisk husdyrproduktion. Dette selv om reglerne her ikke er tilstrækkelige differentierede i forhold til de konkrete forhold de enkelte racer og arter har levet under; opstaldning, geografi, foder og brug (f.eks. arbejdsheste).

Interlaken-deklarationen som Danmark har tilsluttet sig siger:

”In situ-bevaringstiltag tillader opretholdelse og tilpasningsorienteret forvaltning af husdyrgenetiske ressourcer i produktive landskaber. In situ-tiltag fremmer en fortsat co-evolution af forskellige miljøer og hindrer genetisk stagnation. In situ-bevaringstiltag bør fortrinsvis baseres på agroøkosystemmetoder og bør ideelt set etableres gennem økonomisk rentabel og socialt fordelagtig bæredygtig anvendelse. I nogle tilfælde kan dette dog først opnås efter startinvesteringer i markedsskabelse og produktudvikling. Såfremt denne mulighed ikke foreligger, kan støtte til in situ-bevaring af husdyrgenetiske ressourcer være nødvendig”.
Interlaken-deklarationen/ Den Globale Handlingsplan for Husdyrgenetiske Ressourcer, Strategisk prioritering 8.

2) Fødevarerministeriets Rådgivende Bevaringsudvalg for Danske Husdyrgenetiske Ressourcer hos oprindelige danske husdyrracer

Hele arkegårdstanken bygger på et stærkt ønske om at arbejde mere målrettet med in situ-bevaringstanken, med udgangspunkt i det økologiske regelsæt. Således, at man netop får landbrugsenheder, der som udgangspunkt er selvbeholdende enheder både i en landbrugsmæssig og i en økonomisk sammenhæng. Selvom det også må siges helt klart, at der også skal tilføres midler til at støtte selve bevaringsarbejdet, og være en vis betaling for de øvrige samfundsbidrag, disse gårde vil kunne levere.

Hvorfor økologi som udgangspunkt?

De danske bevaringsværdige husdyrracer stammer fra en tid, før kunstgødning og sprøjtemidler var blevet almindeligt udbredte. Samtidig er de udviklet i et landbrugssystem med store græsarealer, hvor gården i høj grad var en selvbeholdende enhed, bygget på fodring med egne afgrøder og med ydelser på basis af foder med lavt energiniveau. Derfor er dyrene langsomt voksende og livsydelsen og udnyttelsen af foderet vigtigere end årsydelsen og hurtig vækst.

De økologiske regler, forbyder jo brug af kunstgødning og sprøjtemidler og tilskynder til at arbejde med gården som en samlet enhed.

Samtidig er der stor tillid til det statskontrollerede ø-mærke hos forbrugerne, så det vil danne et rigtigt godt udgangspunkt for salg af produkter fra arkegårdene, at dette er på plads. Udover økologien er det dog stadig nødvendigt at definere, hvordan arkegårdene arbejder med in situ-bevaring. Både i forhold til selve landbrugspraksis og i forhold til salg af produkter, som vi vil komme ind på senere.

Er der en ideel in situ-bevarelse i DK?

Da der i Danmark ikke længere er gamle racer i et oprindeligt miljø (måske på nær Niels Stokholms røde køer på Thorshøjgård), skal man nyetablere in situ-betingelserne i bevaringsarbejdet. Som Børge Jensen sagde i sit indlæg på arkegårdsseminaret, er der nogle afgørende valg omkring arkegårde. Hvor skal man gå på kompromis mellem nyt og gammelt? Hvor skal man sætte snittet i tid? og hvordan skal man vægte det ønskede med det mulige?

Diskussionen viste, at det gives der ikke nogen lette svar på.

Der er stor enighed om, at man på den enkelte bedrift skal skabe en naturlig sammenhæng mellem husdyr, planter og kulturlandskaber. Med vægt på hjemmedyrket foder, sædskifte og udnyttelse af naturområder (naturpleje), som enge, overdrev, heder og andre natur-kulturområder, som er lokalt specifikke.

Der er enighed om at prioritere de bevaringsværdige dyrs oprindelige lokale områder som dér, hvor arkegårdene skal ligge. Men, at der kan være argumenter for også at etablere besætninger andre steder f.eks. på øerne som en sikkerhed i forhold til smitsomme husdyrsygdomme. Øerne har ligeledes i sig selv en række potentialer for at huse arkegårde f.eks. har man her mange steder bevaret fine kulturhistoriske bygnings- og landskabsmiljøer med små marker, levende hegn og stengærder.

I vægtningen mellem det ideelle og det mulige har det meget høj prioritet, at lægge vægt på det praktiske landmandsskab. Det betyder, at sammenhængen mellem arkegårdsbonden, dyrene og deres oprindelige egenskaber og lokaliteten bliver næret, ved at den enkelte bonde ud fra de rammer, der er stillet op (økologi, konkrete bevaringsmål), har stor suverænitet, men samtidigt er forpligtiget i at indgå i et fagligt samarbejde med andre arkegårdsbønder. Netop

gennem en sådan faglig sparring vil man kunne arbejde in situ på bedste måde på den enkelte gård.

Arkegårdene kan også have stor betydning for plantegenetisk bevaring

Ideen om arkegårdene har udspring i behovet for et stærkere in situ-arbejde med bevaring af husdyrgenetiske ressourcer i Danmark. Men også set fra planteside er det rigtig interessant at arbejde med plantedelen af agrobiodiversiteten in situ. Det at arbejde med afprøvning af gamle sorter, i lidt større skala og for foderplanterne med en tæt sammenhæng med fodringen har virkeligt et stort potentiale. Eksempelvis foreslår Børge Jensen gammeldags vikkehavre på basis af sorthavresorterne med deres fine strå, høje fordøjelighed, høje fedtprocent og store halmmængde / grøntmasse.

Bevaring af flerårige krydsbestøvede arter som æbletræer og blomster, kræver, at man bevarer levende planter. Dette kan integreres naturligt i det samlede bevaringsarbejde. Arbejdet med at integrere brugen af levende hegn og f.eks. løvhø, som vi så i Tyskland, er også et spændende område, der har interesse, også for det moderne økologiske landbrug.

Fagligheden i højsædet

Mette Vaarst sagde i sit indlæg, at komplekse integrerede systemer kræver kompleks videns udvikling, og at her har staldskoler et vigtigt potentiale. Det kan lyde underligt, at gammeldags landbrug kræver ekstra viden. Men oprindeligt har den faglighed, som lå til grund for udviklingen af de gamle racer og sammenhængen i hele bedriften, været bygget op gennem generationer af bønder. Det er en viden, som man ikke kun kan læse sig til, og som opbygges i et system med meget lange cykler, både årstidsmæssigt og avlsmæssigt. Et sædskifte kan sagtens løbe over 8 år, og en ko kan malke i 15 år – samtidigt er

der en tæt sammenhæng mellem afgrøderne fra sædskiftet og koens vitalitet og ydelse, gennem foder og gødning. Så det er helt afgørende, at fagligheden knyttes tæt til praksis. I så komplekst et system er den rette indsats på rette tid og sted vigtig. I Norge har man faktisk et begreb, der kaldes *handlingsbåret kundskab*, som meget godt beskriver denne type viden.

I Danmark har staldskolemodellen vundet indpas. Modellen var faktisk i dens udspring endnu tydeligere målrettet mod opbygning af denne type viden. Den er et godt redskab til, ud fra landmandens egne ønsker og erfaringer og i sparring med andre fagligt dygtige landmænd, at opbygge viden i forhold til den enkelte bedrift, tæt knyttet til praksis og forankret hos praktikerne; nemlig landmanden selv. Dette ses som helt afgørende for at få velfungerende arkegårde, der også er med til at overføre og bevare viden fra ældre praktikere, der har arbejdet med de oprindelige husdyrracer og plantesorter i praksis til en ny generation. På den måde vil der være nogle arkegårde, der etablerer høtørringsanlæg og andre, der tørrer hør på gammeldags stativer. I begge tilfælde i et bevidst arbejde med den fodring med hør, der har været essentiel i det miljø de gamle racer er udviklet i.

Faglighed omkring husdyravlen

Med bevaringsarbejdet i højsædet er det klart, at avlen er et vigtigt element. Det er et mål, at den enkelte arkebonde også bliver en dygtig avler og udvikler disse faglige færdigheder i tæt dialog med de øvrige arkebønder og med avlsmiljøet i ind og udlandet bredt. Det at finde den rette balance, som er afgørende for og understøttes af in situ-avlen, mellem bevaringen af genetisk diversitet og så at opretholde den form for udvælgelse, der skal til for at have gode brugsegenskaber, som god flokadfærd og vitalitet, er væsentlig.

Det kan gøres ved at have arkegårde, som er avlsmæssigt bæredygtige enheder på et nærmere defineret besætningsniveau (eventuelt ved at flere nærtliggende mindre gårde samarbejder) med fælles bevaringsmål og stedsbetonet linjeavl. F.eks. gamle malkekvægracer på basis af hovedsagelig arkegårdens egne tyre- og kolinjer, så flokkens arvemasse gradvis tilpasses miljøet i det lokale område og på den enkelte gård. Nyere forskning har vist, at der er en langt større sammenhæng mellem miljø og arvemasse end hidtil antaget.

Endvidere ved at sikre lokale backup sædlagre på Arkegårdene gennem kontinuerlig tapning af et udvalg af tyre i besætningerne. Brug af mange handyr er nødvendigt, fordi det nedsætter indavlsgraden, hvilket også giver en betydelig ekstra omkostning, der er bundet op på bevaringsdelen.

Kultur, formidling og læringssted for landbrugsskoleelever

Landbruget er en del af kulturarven og for at bringe landbruget ind i fremtiden skal man kende historien. Mange landbrugselever i dag kommer ikke selv fra landbruget. På Kalø Landbrugsskole er det faktisk 95%, der intet kender til landbrug på forhånd. De ny elever er tiltrukket af økologi og natur, så der ligger et stort ansvar i at formidle landbrugskultur og landbrugsfaglig viden meget bredt til eleverne. Klaus Kastberg siger, at mange landbrug i dag – også de økologiske – er meget store og specialiserede. Der er et stort potentiale for læring i, at eleverne kunne blive knyttet til arkegårde med deres alsidighed og sammenhæng. Her kan man lære at aflæse og håndtere forskellige dyr, og man kan få en anderledes overskuelig forståelse af sammenhængen mellem planter og dyr, end på store specialiserede bedrifter. Det er et vigtigt grundlag, hvad enten

man senere specialiserer sig eller ønsker at etablere sig med en nicheproduktion på en alsidig bedrift. Der er dog stadig et problem i forhold til den måde, landbrugsuddannelsen er skruet sammen i dag, hvor man ikke kan komme i praktik på små alsidige landbrug og hvor det er svært, at inddrage mere brede aspekter i undervisningen. Måske skal man, indtil det ændres, tænke i en form for forskole for elever, der ikke har landbrugsbaggrund. De kunne passende knyttes til arkegårdene.

Generationsskifte, generationsskifte, generationsskifte

Ifølge Klaus Kastberg og Bjarne Hansen kan det ikke siges tydeligt nok, at der er brug for, at de unge kan have realistiske billeder af muligheden for at etablere sig. Mindre landbrug, med alsidig produktion og direkte salg og eller forarbejdning på gården er måske lige så realistisk, som at etablere sig med 300 økologiske malkekøer. Kobling med socialøkonomisk arbejde, naturpleje, formidling og andet er realistisk på samme måde, som man kan arbejde med det på en arkegård, hvor genressourcebevaring så også er et kerneelement.

Der mangler i høj grad også generationsskifte i bevaringsarbejdet, hvor der konstant er trusler for vigtige avlsdyr, der risikerer at gå tabt, hvis deres ejer bliver syg eller falder bort, inden der er taget skridt til, at finde de rette ny ejere til dyrene. Derfor er det afgørende at finde finansieringsmuligheder til arkegårde, der kan drives af yngre landmænd. Faktisk vil det vigtige faglige arbejde omkring arkegårdene have meget stor fordel af både at have ældre erfarne arkegårdsbønder og yngre kræfter, med nyt syn på tingene. Det vil give en dynamisk tilgang til bevaringsarbejdet og gøre det tilgængeligt for fremtidens landmænd. Blandt deltagerne i arkegårdsseminaret har vi også set en stor interesse både fra de ældre deltagere i, at de kunne give deres viden videre, og fra de unge deltagere et stort ønske om, at de kunne tage tråden op og komme i gang med arbejdet, måske bare i lille skala til at begynde med.

Biodiversitet og natur

Bevaringen af genressourcer i deres rette element er en keredel af arkegårdenes ide. Samtidig lægges der vægt på, at hele gården bidrager til kulturlandskabet og inddrager bred bevaring af natur og biodiversitet i arbejdet. Mange af de mest skattede og biodiversitetsrige naturtyper er jo knyttet tæt sammen med det alsidige landbrug.

Sædskiftearealer, hvor der er plads til et utal af ukrudtsarter, vedvarende græsarealer, naturarealer, enge, moser, overdrev og skovgræsning med hver deres helt egen lokale særegenhed, har brug for koblingen med mennesker og dyr for at udvikle den unikke diversitet knyttet til hvert sted. Det vil være en integreret del af arkegårdenes virke, at de inddrager disse aspekter bevidst.

I Tyskland mødte vi en arkebonde, der havde "podet" sin ager med jord fra uspolerede marker og nu bl.a. havde 30 sjældne arter af urter som "ukrudt" (og vel at bemærke stadig rimelige udbytter). En anden fortalte stolt om de mange orkideer, der nu var på naturplejearealerne. Oplægsholder Børge Jensen fortalte, at tidlige tiders ukrudtsplante kiddike, der i dag næsten er udryddet, måtte hentes fra genbanken og ind på hans lille alsidige landbrug for at blive bevaret for eftertiden.

Udover det, som kommer naturligt via landbrugsdriften, kan der laves billebanker, insektvolde og lærkepletter og andre tiltag, som understøtter naturen i agerlandet. Vigtigheden af ikke kun at have vild natur og så intensivt landbrugsland, men at arbejde målrettet med naturindholdet knyttet til landbrugsdriften blev slået fast af oplægsholder Rikke Lundsgård fra Danmarks Naturfredningsforening. Hun sagde i sit oplæg, at hun ser arkegårdene, som perler af eksempler på hvad man kan gøre, som kan inspirere bredt. Mikronationalparker spredt ud over landet, der er vidunderlige at besøge og samtidigt kan være nogle af de forbindelseskanaler mellem naturarealerne i landskabet, der er efterspurgt i Naturplan Danmark. På det økologiske Skovsgård Gods, ejet af Naturfredningsforeningen, har man i et samarbejde med Bevaringscentret for Gamle Danske Husdyrracer Oregård, græssende Agersøkvæg. Det har sammen med det nye initiativ, Madmarkedet, der baseres på lokale råvarer, været årets turistmagnet på Langeland, og folk kommer stadig i november måned. Så der er ingen tvivl om, at den naturoplevelse, der kommer ved integration af landbrug med græssende dyr og natur, er højt skattet af offentligheden og også en prioritet for DN.

Afsætning af produkter fra arkegårdene

For at få en naturlig sammenhæng på arkegårdene; nemlig landbrugsproduktion af fødevarer, er det vigtigt at se på afsætningen. Vi ved også, at for gårdens økonomi er afsætningen og prisen på produkterne afgørende. Det, at basere arkegårdene på økologisk certificering, vil være det første skridt for at kunne oppebære en merpris for arkegårdsprodukterne. Oplægsholder Mikkel Hesselager fra "Spis Min Gris", der er en rent økologisk slagter i København, og som blandt andet leverer kød til de bedste restauranter, fortalte, at det økologiske regelsæt gør, at hans kunder lægger skepsissen. Som slagter vil han gerne gå videre, og arkegårdskonceptet er for ham så logisk og klart. Han sagde, "Jeg bliver så glad for jeres kærlighed til jeres produkt".

Økologerne bruger jo generelt de samme racer som de konventionelle. For en slagter, der vil mere, er det utroligt spændende, at arbejde med langsomt voksende racer, der er fodret på rette måde. F.eks. kan man slet ikke modne den moderne gris uden at bruge nitrit, så arkegårdsrådet er måske en mulighed for at lave nogle helt andre unikke produkter.

Samtidigt er det da en udfordring, hvis udbuddet af dyr ikke er så stort. Især restauranter kræver, at man kan levere større mængder af bestemte udskæringer. Desværre er der ikke så mange restauranter, der arbejder med at bruge hele dyret.

Tæt kommunikation mellem slagter og producent er afgørende. For mange producenter er det også en god oplevelse, at have en faglig dialog med slagteren, man får feedback på sit arbejde med fodring og avl. Rigtigt gode produkter skabes, når dette samspil er i top. Hos "Spis min gris" arbejdes der endvidere med etisk slagtning, dvs. dyrene aflives på gården, for derefter at blive modnet og opskåret hos slagteren, det giver den bedste dyrevelfærd og det bedste slagteresultat.

Der er eksempler på landmænd, der har meget små besætninger, hvor de selv videreforarbejder mælk og eller kød. Så det er en mulighed på den måde – også for arkegårdene, at de starter i det små. Men så skal man også forholde sig til hele problematikken omkring godkendelse af animalsk produktion i lille skala.

Der er ikke tvivl om, at der vil være en efterspørgsel efter specialprodukter fra arkegårdene. Der vil også være mulighed for at få en højere pris end økologiprisen, hvis man har produkter, der tydeligt adskiller sig i kvaliteten og historien bag. Om dette skal ske ved en fælles certificering, eller et varemærke eller ved at den enkelte gård på baggrund af den fælles arkegårdsidé fortæller sin historie, det er der ikke helt enighed om. Men at der også her kan arbejdes med fælles udveksling af viden og fælles oplysning om tanken bag bevaring af genressourcer er helt tydeligt.

Arkegårdene som inspiration til forskning for fremtidens landbrug

I det, at der lægges meget høj vægt på fagligheden, vil arkegårdene udgøre fantastiske modeller for, hvordan man kan arbejde med sammenhængene mellem dyr, planter, mennesker og natur. En sammenhæng, der godt nok tager udspring i tidligere tiders landbrug, men som der er stor interesse for, at man lader sig inspirere af og udvikler til fremtidens landbrug. Et forskningsfelt, som har stor interesse i disse år, er "ecological intensification". Netop det, at se på, hvordan man uden eksterne input kan få størst muligt gavn af de biologiske processer i en given sammenhæng, til fødevarer, brændsel og andre nødvendigheder, uden at ødelægge naturgrundlaget. En viden, som også øges i takt med vore øgede evner som mennesker til at forstå symbiose sammenhængene og forstå betydningen af, at hvert eneste levende væsen, der lever i et område, har sin mission. Så selvom arkegårdene ikke er forskningsgårde i sig selv, da arbejdet her er knyttet tæt op på arbejdet på arkebønderens arbejde, så vil de kunne levere både inspiration og data til forskningen.

Hvordan skal arkegårdene se ud?

Ideelle eksempler på hvordan en arkegård kan se ud

Den ideelle arkegård er baseret på malkekvæg. Det danske agerland er fra tidernes morgen gjort frugtbart gennem bøndernes kvæghold, så det har en særstilling i arbejdet. Indsatsen for at bevare dyr, der malkes er endvidere højt prioriteret, fordi det er en klar mangel i bevaringsarbejdet i dag. En gård bygget op omkring kvæget er en harmonisk gård også set i in situ-perspektiv. De fleste dyr af de oprindelige malke racer bliver i dag bare holdt som ammekøer. Men de gamle danske kvægracer er jo alle skabt til at malke, så den allerbedste in situ-bevaring er selvfølgelig som køer, der malkes. Samtidigt vil en arkegård med basis i en malkekvægsbesætning på allerfineste vis være i en sammenhæng med et alsidigt sædskifte i agerlandet, vedvarende græsningsarealer og høslåning. Samtidig vil f.eks. grise finde en naturlig niche på en sådan gård og gerne også andre mindre dyr, som gæs, geder og høns. Dertil kommer naturpleje med får.

For at få både en tilstrækkelig økonomisk basis på gården og for i tilstrækkelig grad, at have areal nok, til at kunne spille en rolle i den større naturbevaring og som biodiversitetskorrider er en vis størrelse nødvendig. Vi har regnet på en enhed på 40 malkekøer med opdræt og stude. Hertil kommer 8 søer med opfodning af slagtesvinene, samt 40 moderfår til naturpleje. Desuden det areal, der i den lokale sammenhæng er nødvendigt for fuld foderforsyning og det areal, der kan understøttes af dyreholdet til fødevarerproduktion (ca. 20% af omdriftsareal). Det vil dreje sig om ca. 90 ha omdriftsareal og 100ha natur areal.

Bjarne Hansen fra Økologisk Landsforening havde i sit oplæg regnet på et sådant modelbrug med udgangspunkt i markplanen på statsgården på Livø. Formålet med sådan en beregning, der selvfølgelig er meget overordnet, er at få en ide om, hvor meget af en arkegårds indkomst, der kan stamme fra den ordinære økonomi og de tilskud, som allerede er til ekstensivt landbrug, naturpleje, dyretilskud til bevaringsværdige dyr mm., og hvor stort et beløb, der vil være nødvendigt at supplere med udefra, som compensation for arbejdet med de lavtydende racer og de andre offentlige goder, gården vil levere. For selvom det er vigtigt, at arkegården har en "produktionsøkonomi", kan man ikke komme udenom at bevaringsarbejde koster! Arkegårdenes almennyttige ydelser for samfundet bør honoreres efter ydet indsats. Til gengæld får man som beskrevet aktive og attraktive biodiversitetsgårde.

Økonomioverslag arkegårdsmodellen

Overslaget er baseret på de nævnte dyr, foder og konsumafgrøder. Og enten 40 lavtydende køer f.eks. Agersø-kvæg med en årsydelse på 3.315 kg og en merpris på 3,50 kr. eller en race med 5.000 kg mælk per år og merpris på 1,50 kr.. Desuden er indregnet en indtægt fra formidling på 30.000 kr. og fra naturpleje på 85.000 kr.

Indtægter fra landbrug	1.185.000 kr.
Forrentning og afskrivning af maskiner og løsøre 15 % af kr. 2.000.000	300.000 kr.
Forsikring, vedligehold m.	200.000 kr.
Aflønning af arbejde egen bedrift + elev	500.000 kr.
Tilbage til betaling af jord/ejendom (forpagtningsafgift eller forrentning af kapital til ejendoms køb)	185.000 kr.
Normal leje af 90 ha x kr. 4.500 pr. ha	405.000 kr.
Leje af bygninger	120.000 kr.
I alt	525.000 kr.

Arbejdet med avl, in situ-tilpasning, pasning af biodiversitet og pasning af kulturlandskab koster altså 340.000 kr. for denne type ejendom.

Man kan selvfølgelig diskutere beløbenes størrelse, og der er nok brug for mere arbejdskraft på denne type gård. Til gengæld kan der være praktikpladser, social-økonomiske arbejdspladser og måske også en kreds af frivillige omkring en sådan gård. Der er desuden et potentiale for at arbejde med merpriser på og forarbejdning af flere af gårdens produkter herunder korn og grøntsager til konsum.

Set med bevaringsøjne ikke et stort beløb sammenlignet med, hvad der bliver givet til opbevaring af den materielle kulturarv på museerne. Samtidigt er der ikke tvivl om, at gårdene har et vigtigt potentiale for indtægter som beskrevet, det er bare utroligt vigtigt at hjælpe ejendommene i gang.

Med 5 malkekvægsracer, der har behov for 1000 dyr i hver population for at kunne bevares med avl og risikospredning i forhold til sygdomme, vil der være brug for 125 ejendomme spredt i Danmark. De vil dog skulle bygges op over måske 10-30 år alt efter hvor mange dyr, der findes i dag.

De lidt større modelbrug ses som et meget vigtigt fundament for arkegårdstanken. Uanset midler og andre hjælpeforanstaltninger, vil det dog tage tid, at øge antallet af dyr i de truede populationer. I dag er der f.eks. kun omkring 200 hunder af gammel Rød Dansk Malke race.

Mindre brug spiller dog også en vigtig rolle i arkegårdstanken. Mindre brug, kan sagtens arbejde med in situ-bevaring, men det kan være svært at få en tilstrækkelig produktionsøkonomi i et lille brug. Det kan sammenlignes med tidligere, hvor husmænd også kørte mælketur med deres heste eller havde andet arbejde uden for bedriften. De små brug har ikke nødvendigvis malkekvæg, men kan have en kombination af forskellige mindre husdyrracer. Man kan også tænke sig en form for "Tema arkebrug". Det kan f.eks. være et hønseri med Danske Landhøns, et stutteri/rideskole med danske hesteracer, en hyrde med Klit- eller hedefår- / Danske Landgeder, en skovsvinegård med Sortbroget /

Hvid Dansk Landrace, en frugtplantage med danske sorter, et opformeringssted for gamle kornsorter. Der kan tænkes mange interessante kombinationer med forarbejdning på gården, socioøkonomiske tiltag, eller brug, som understøttes af en arbejdsindsættelse udenfor gården. Disse mindre brug kan indenfor et mere begrænset lokalområde arbejde tæt sammen og på den måde bidrage til bevaringsarbejde og biodiversitet helt som de lidt større brug.

Krav til arkegårde og temaarbejde

At blive en arkegård, betyder helt klart, at man forpligtiger sig på en række områder. Til gengæld får man faglig støtte fra arkegårdsforeningen og de parter, den samarbejder med. Samtidigt er der et stærkt ønske om, at den enkelte arkebonde har mulighed for at udvikle gården, ud fra en faglighed, der er dybt forankret i den helt lokale sammenhæng mellem bonde, dyr, planter og natur på bedriften, og i samspil med omgivelser og lokalsamfund generelt.

Derfor må der være en balance mellem de opgaver, krav og begrænsninger den enkelte bonde forpligtiger sig på og pladsen til individuelle valg.

Følgende kunne være kernepunkter, man forpligtiger sig til som arkebonde, men som selvfølgelig skal endeligt fastlægges når foreningen dannes:

- Økologisk eller biodynamisk certificering.
- Mindst 3 arter af autentiske gamle danske husdyrracer i balance med det areal, som er knyttet til arkegården. Eller én dyrerace kombineret med et stærkere fokus på bevaring af gl. danske plantesorter eller en bestemt traditionel opdrætsform, som skovsvin eller hedefår. Alt efter om man er en arkegård, eller et temaarbejde.
- Gården dyrker hovedsagligt ældre plantesorter til foder og konsum.
- Gården har frugttræer/bærbuske/køkkenhave med eksempler på lokale gamle sorter.
- Gården bruger mindst 80 % foder fra egen bedrift eller i et samarbejde med andre arkegårde (eller økologiske gårde).
- Der dyrkes ikke majs
- Der bruges ikke højenergi indkøbt kraftfoder
- Der importeres ikke gylle
- Der holdes ikke moderne produktionsdyr.
- Der laves en plan for gårdens arbejde hvert år, der indgår i den fælles faglige sparring. Den skal indeholde både den konkrete markplan og en skitse for de kommende 8 år med overvejelser om:
  - Hvordan man arbejder in situ på den konkrete gård.
  - Hvordan avlsarbejdet planlægges.

- Hvordan man arbejder med natur og biodiversitet.
- Hvordan man arbejder med formidling.
- Man forpligtiger sig til på baggrund af planen, til at indgå aktivt i det faglige arbejde via arkegårdsforeningen, dvs. at man deltager i aktivt i relevante staldskole(r).
- Man deltager i avlsarbejdet med ens egne dyr og med faglig sparring gennem foreningen.
- Man forpligtiger sig på, at der skabes adgang til gårdens arealer for offentligheden f.eks. via mærkede stier.
- Man indgår positivt i det samlede danske bevaringsarbejde og er forpligtet på at indgå i forskningssamarbejde og indsamling af data på gården.

Arkegården skal blandt andet lave en plan for, hvordan man arbejder med formidling

Hvordan kommer man i gang?

En arkegårdsforening

Der er allerede en række landbrug, der arbejder med bevaringsarbejde på forskellige måder. Flere af disse kvalificerer sig allerede til at være arkegårde, og ville ved at tilslutte sig arkegårdskonceptet kunne indgå i den fælles udvikling af arkegårdene. Andre vil være interesserede, men skal først gennem en proces f.eks. lægge om til økologi og afbalancere antallet af husdyr med arealerne eller afvikle den del af landbruget, der er med moderne dyr og sorter. Andre igen, har gården og interessen, men skal hjælpes med at skaffe dyr af de oprindelige gl. danske husdyrracer, passende for deres ejendom og planer. Endeligt ville det være et stort ønske, at skaffe kapital til et antal ejendomme, som kan forpagtes ud til yngre kvalificerede folk, med interesse for sagen.

Som base for arbejdet med arkegårdene dannes en forening med to afgørende opgaver. Den skal danne basis for og koordinere den faglige udveksling mellem arkegårdene, som ses som et afgørende fundament i arkegårdenes virke, ligesom foreningen aktivt skal være i dialog med samfundet samt med andre aktører omkring genressourcebevaring. Foreningen skal ligeledes, sikre en økonomisk base og de rigtige rammebetingelser for arkegårdene og deres virke. Rammebetingelser for gårdene handler om at sikre et tilstrækkeligt supplement til gårdenes indtægt, som kan betale for bevaringsopgaverne som beskrevet. Det kan være ved at hjælpe den enkelte arkebonde med at bruge de støtteordninger, der allerede findes. Det kan også være ved at beskrive, supplerende ordninger målrettet specifikt mod arkegårdens opgaver, som man så politisk kan beslutte at sætte iværk.

Endeligt skal arkegårdsforeningen arbejde med at skaffe finansiering fra fonde, virksomheder og andre private midler til at understøtte arkegårdsarbejdet generelt ved at:

- Skaffe kapital (eller ejendomme), som kan danne basis for forpagtning til yngre kræfter. Disse ejendomme, vil også kunne påtage sig opgaver, der går videre end kerneideen i arkegårdstanken. Det kunne være at bevare et bygnings- og landskabsmiljø, der hænger sammen med den kulturarv de bevaringsværdige husdyr er en del af. Eller det kunne være, at knytte arkegården tættere sammen med et fagligt undervisningsmiljø eller andet.
- Oprette og skaffe midler til en fond, som kan eje en del af populationerne af de bevaringsværdige autentiske gl. danske husdyr. En sådan fond kan bidrage på 2 måder. Dels ved at kunne reagere hurtigt og sikre deres overlevelse og bevaring, hvis dyr og besætninger er i fare for at blive slagtet, fordi den nuværende ejer ikke længere kan tage sig af dem. Dels ved at binde kapital i husdyrbesætningerne, så kapitalkravene bliver mindre på de enkelte ejendomme.

Opsummerende så skal foreningen:

- Danne basis for faglig sparring og erfaringsudveksling gårdene imellem.
- Danne basis for fastlæggelse af avls- og bevaringsarbejdet.
- Fastlægge og revidere de krav, der stilles til arkegårdene.
- Understøtte arbejdet med afsætning og markedsføring af arkegårdenes produkter.
- Samarbejde med andre foreninger og forskningsinstitutioner i Danmark og udlandet, som arbejder med vores husdyr genetiske og plantegenetiske arv.
- Arbejde med fælles formidling til offentligheden om bevaring af agrobiodiversiteten.
- Oprette og drive fonden for sikring af dyr. I særdeleshed ved opkøb af truede

- dyr af de oprindelige gamle husdyrracer.
- Oprettelse og drift af jordbrugsfonden til køb af jord til Agro-biodiversitetsgårde.

På sigt skal kernemedlemmerne i arkegårdsforeningen være arkegårdsbønderne. Dertil knyttes endvidere foreninger, som har en interesse i gårdenes virke og interesserede enkeltpersoner og kommende arkebønder.

Opstarten

Da der ikke i dag er ret mange gårde, der kan gå lige ind i arkegårdskonceptet, fordi det kræver ekstra, at arbejde så målrettet med in situ-bevaringen, nogen gårde skal omlægges til økologi og andre igen må vente på, at få avlsdyr at arbejde med.

Det betyder også, at der ikke kan startes en forening udelukkende af arkebønder, men at foreninger og andre særligt interesserede skal være med til at trække arbejdet i gang.

Det er vigtigt at få etableret en sekretariatsfunktion og skaffe midler til at starte den faglige sparring og en form for rådgivning til interesserede arkebønder. Dermed kan man starte på begge fronter samtidigt. Både at opbygge det faglige netværk ved at få så mange arkegårde i gang som muligt på den korte bane, små som store og få foreningen i gang, med at skaffe midler og rammer til at sætte helt nye arkegårde i gang. Sekretariatet har brug for midler til en koordinator og fundraiser samt til opbygning af det faglige arbejde ved at indkøbe den nødvendige faglige hjælp, til facilitering af staldskolerne og opstartshjælp til nye arkegårde.

Sekretariatet vil være godt placeret i samarbejde med en forening eller institution, hvor man kan trække på administrativ erfaring og anden faglig kapacitet f.eks. hos Økologisk Landsforening eller på Kalø Økologiske Landbrugsskole.

Arkegårdsaspiranter

For at komme i gang og få flere aktive bevaringsgårde med på arkegårdstanken foreslås det, at lave en gruppe for "arkegårdsaspiranter". Det er gårde, der sigter mod at blive fuldgylde arkegårde, men f.eks. først skal starte omlægning til økologi eller skal afvikle den del af produktionen, der er mere "moderne".

Disse gårde beskriver udviklingen mod "fuldgylde" arkegårde på sammen måde, som de øvrige arkegårde og indgår på baggrund heraf i det faglige arbejde.

Undtagelser, der kan accepteres, kan eksempelvis være:

- Gården er lige startet på omlægning til økologi.
- Gården er økologisk, men er mere traditionelt produktionsorienteret. Her er betingelsen, at man definerer en sammenhæng mellem planter og arkegårdsdyr på en del af ejendommen.
- Måske har man kun én race f.eks. arbejdsheste, men her kan man også starte med at skabe en sammenhæng, mellem avlen og brugen af dyrene i deres rette element.

Kilder

DEN GLOBALE HANDLINGSPLAN FOR HUSDYRGENETISKE RESSOURCER og INTERLAKEN-DEKLARATIONEN

vedtaget af den Internationale Tekniske Konference om Husdyrgenetiske Ressourcer. Interlaken, Schweiz, den 3.-7. september 2007
Published by arrangement with the Food and Agriculture Organization of the United Nations by Danish Committee for the Management of Farm Animal Resources The Danish Plant Directorate, Ministry of Food, Agriculture and Fisheries. 2007.

Bevaringsudvalgets definition af in situ – og ex situ in vivo – bevaring, NaturErhvervstyrelsen, april 2014.

<http://naturerhverv.dk/landbrug/genetiske-ressourcer/husdyr/>

Regeringens Naturplan Danmark, Miljøministeriet oktober 2014.

FN's Declaration: Bridging Agriculture and conservation – 12 July 2013, Rio de Janeiro, Brazil, Updated 16 December 2013

<http://www.fao.org/ag/againfo/programmes/en/lead/toolbox/indust/lossagea.htm>

Oplæg og diskussioner fra arkegårdsseminaret afholdt på Gl. Brydegård på Fyn d. 14-15 november 2014.

Oplægsholdere var:

Stig Benzon, foreningen for Gamle Danske Husdyrracer, Bevaringscentret Oregård.

Mette Meldgaard, Projektkonsulent på arkegårdsprojektet og frugtavler.

Mette Vaarst, seniorforsker ICROFS

Børge Jensen, husmand på Overgaard i Langsted ved Tommerup, der arbejder med plantegenressourcer og sammenhængen mellem dyr og planter.

Rikke Lundsgård, senior konsulent i Danmarks Naturfredningsforening.

Klaus Kastberg, underviser og ansvarlig for husdyrene på Kalø Økologiske Landbrugsskole.

Bjarne Hansen, Projektleder og økologikonsulent Økologisk Landsforening.

Mikkel Hesselager, kok, slagter og grundlægger af "Spis Min Gris".

Ordstyrer i diskussionsrunderne, Kristen Touborg.

Der er endvidere opsamlet viden og inspiration på en tur til tyske arkegårde.

Der foreligger en selvstændig rapport fra ekskursionen til Tyskland.

Deltagere i ekskursionen var:

Mette Meldgaard, Bjarne Hansen, Hans Nebel, Holger Jessen, Stig Benzon samt Linette og Natascha Steffensen.

Planlægnings- og opsamlingsgruppe:

Bjarne Hansen, Mette Meldgaard, Stig Benzon, Hans Nebel og Holger Jessen.

Seminar og rapport er støttet af Fødevareministeriets "projekttilskud vedrørende gamle danske husdyrarter- og racer".

